

Ekonomiye Ahlaki Bir Dokunuş: Kapitalist Rasyonaliteye Karşı Siftah Ahlakı

Bilal Coşan, Sertaç Ercan*, Mehmet Zahid Ecevit

Öz: Bu çalışma, kapitalist ekonomik sistemin kâr maksimizasyonuna dayalı “homo economicus” modeline karşı, ahlaki temelli alternatif bir yaklaşım olan “siftah” anlayışını ele almaktadır. Çalışma, bireyin yalnızca kendi çıkarını değil toplumsal faydayı da gözettiği, diğerkamlık ve kanaatkarlık gibi erdemlere dayanan bir iktisadi yapının mümkün olduğunu tartışmaktadır. Özellikle İslam iktisadi, tasavvuf geleneği ve Anadolu esnaf kültüründeki siftah uygulaması merkeze alınarak geliştirilen bu yaklaşım; ekonomik adaleti, paylaşımı ve sosyal dayanışmayı önceleyen ahlak temelli bir ekonomik anlayışa vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda Avrupa’daki lonca sistemleri gibi farklı coğrafyalardaki tarihsel uygulamalar ve modern mutluluk endeksleri gibi çağdaş örneklerden hareketle siftah anlayışının evrensel bir ilke olarak değerlendirilebileceği savunulmaktadır.

Çalışma, rekabetin insani ölçüler içinde sınırlandırılması gerektiğini vurgulamakta ve herkes için adil yaşam alanı oluşturmayı hedefleyen ekonomik bir bakış açısı sunmaktadır. Sonuç olarak, siftah, yalnızca folklorik bir gelenek değil, sürdürülebilir, adil ve insan merkezli bir ekonomik sistemin ahlaki temellerini inşa etme potansiyeli taşıyan dönüştürücü bir gerçekliktir.

Anahtar Kelimeler: Homo Economicus, Homo Islamicus, Diğerkamlık, Kanaatkarlık, Rekabet, Siftah.

Abstract: This study addresses a morally grounded alternative to the “homo economicus” model, which underpins the profit-maximization orientation of the capitalist economic system. It focuses on the concept of siftah, a socio-cultural practice that embodies this alternative approach. The study explores the feasibility of an economic structure based on virtues such as altruism and frugality, in which individuals consider not only their own interests but also the welfare of society. This approach, developed with reference to Islamic economics, the Sufi tradition, and the culture of Anatolian tradespeople, proposes an ethical economic understanding that prioritizes justice, sharing, and social solidarity. Moreover, the study argues that the principle of siftah can be regarded as a universal value, drawing upon historical and contemporary examples such as the European guild systems and modern happiness indices.

The study emphasizes the necessity of limiting competition within humane boundaries and offers an economic perspective aimed at creating fair living conditions for all. In conclusion, siftah is presented not merely as a folkloric tradition, but as a transformative reality with the potential to lay the ethical foundations of a sustainable, just, and human-centered economic system.

Keywords: Altruism, Competition, Frugality, Homo Economicus, Homo Islamicus, Siftah.

* Sorumlu Yazar

@ Doç. Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, bcosan@bandirm.edu.tr

ID https://orcid.org/0000-0002-8023-1129

@ Doç. Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, sercan@bandirma.edu.tr

ID https://orcid.org/0000-0003-3896-9194

@ Doç. Dr., Bursa Teknik Üniversitesi, mehmet.ecevit@btu.edu.tr

ID https://orcid.org/0000-0003-2388-3355

➔ Coşan, B., Ercan, S. & Ecevit, M. Z. (2026). Ekonomiye Ahlaki Bir Dokunuş: Kapitalist Rasyonaliteye Karşı Siftah Ahlakı. İş Ahlakı Dergisi, 19(1), ss. 63-86.

✎ Araştırma Makalesi

© İGİAD
DOI: 10.12711/tjbe/m621
Turkish Journal of Business Ethics, 2026
isahlakidergisi.com

📅 Başvuru: 29.04.2025
Reviz: 17.11.2025
Kabul: 15.12.2025
Erken Baskı: 22.03.2026

Giriş

Kapitalizmin hakim olduğu mevcut küresel ekonomik tablo, gün geçtikçe artan bir şekilde keskin eşitsizlikler, kaynak istifçiliği ve kolektif refahın erozyonunu resmetmektedir. Adam Smith'in "görünmez el" metaforuyla ifade edilen, bireysel çıkar arayışının doğal olarak toplumsal fayda ile sonuçlanacağı yönündeki klasik ekonomik iddiaya rağmen (Smith, 2018), kanıtlar piyasalara müdahale edilmemesinin genellikle tam tersi etkiye yol açtığını göstermektedir. Bu anlamda servetin azınlık bir grubun elinde toplanması, kalıcı yoksulluk ve çevresel bozulma (World Bank, 2024; World Inequality Report, 2022) gibi sorunların artarak devam etmesine neden olmaktadır. Küresel yoksulluk oranları son yıllarda azalmış olsa da 690 milyondan fazla insan hala aşırı yoksulluk içinde yaşamakta ve iki milyardan fazla insan güvenli içme suyuna erişememektedir (UNICEF, 2024; WHO, 2022). Diğer taraftan, dünya çapında bir milyardan fazla birey obezdir (WHO, 2022) ve bu durum kıtlığı değil, paylaşım ve ahlaki sorumluluk dengesizliğini vurgulamaktadır. Bu çerçevede aşağıda ifade edilen hadise çalışmanın önemine vurgu yapması açısından oldukça önemlidir:

Rivayete göre, Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethetmeden önce tebdili kıyafet yaparak yiyecek maddelerinin kalitesini ve narh durumunu araştırmak amacıyla esnaftan alışveriş yapmağa çıkar. Uğradığı ilk esnaftan yarım batman yağ, yarım batman bal ve yarım batman peynir ister. Esnaf yarım batman yağı tartıp parasını hesap ettikten sonra, Fatih'e diğer isteklerini karşı esnaftan almasını, zira hem kendisinin siftah yaptığını hem de o komşusunun malının daha iyi olduğunu söyler. Padişah, o dükkana varıp yarım batman bal aldıktan sonra, diğer malı yan komşusundan almasını, çünkü kendisinin o günkü nafakasını temin ettiğini oysa diğer komşusunun henüz siftah yapmadığını söyler. Tabii, Fatih bu durumdan çok etkilenir ve "Bu milletteki bu ahlaki istikamet yok mu, ona dünyalar fethettirir. Milletin ahlaki safiyetine halel getirenleri Allah kahretsin." der (Ünal, 1975; akt: Erdem, 2022).

Hadise, anekdot niteliğinde olsa da rekabet, kişisel çıkar ve fayda maksimizasyonu üzerine kurulu modern ekonomik ideolojilere karşı güçlü bir söylem sunmaktadır.

Çalışma, bilinçli olarak kâr maksimizasyonundan ziyade toplumsal refaha öncelik veren ve köklü bir etik pratik olan siftah geleneğine odaklanmaktadır. Bu doğrultuda, ahlaki temellere dayanan alternatif bir ekonomik çerçeve önerme motivasyonu taşımaktadır. Benimsediği yaklaşım, homo economicus modelinin çıkar odaklı varsayımlarını sorgulayarak daha insancıl bir ekonomik anlayışa kapı aralamaktadır. Homo İslamicus kavramına da temas eden bu kanaatkar model (Kuzulu, 2023), fedakarlık, alçak gönüllülük, adalet ve ahlaki kısıtlama gibi değerlerle

beslenmekte; girişimcilik ve mülkiyeti reddetmeksizin, bunları sosyal adaleti ve ortak refahı önceleyen bir ahlakî paradigma içine yerleştirmektedir.

Bu çerçeveden hareketle, siftahın temsil ettiği etik perspektif üzerinden ekonomik davranışın ahlakî boyutlardan bağımsız düşünülmeceği tartışılmaktadır. İslam iktisadı, davranışsal ekonomi, Orta Çağ Avrupa lonca sistemi ve farklı ülke pratikleri gibi çeşitli tarihsel ve kavramsal paralelliklere (Ura ve diğerleri, 2012; Ülgen, 2013) referansla, insan onuru, paylaşılan refah ve ahlakî sorumluluğun birlikte var olabileceği alternatif bir kalkınma zemini değerlendirilmiştir. Bu yaklaşım, çevresel krizler, ahlakî yıpranma ve sosyoekonomik eşitsizliklerle karakterize günümüz dünyasında siftah anlayışının yalnızca nostaljik bir kültürel miras değil, dönüştürücü potansiyeli olan evrensel bir ilke olarak yeniden düşünülmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Araştırma, ampirik veri kullanılmadan yürütülen kavramsal bir analiz niteliğindedir. İslam iktisadı, davranışsal ekonomi ve tarihsel kurumsal yapılar üzerine mevcut literatür taranmış; ilgili kavramlar karşılaştırmalı ve teorik bir çerçevede değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda siftah geleneği, ekonomik davranışa dair alternatif bir yorum imkanı sunan bir kavram olarak yeniden ele alınmıştır.

“Görünmez El” Kimin Eli? Bölüşüm Adaletsizliği ve Servet Yoğunlaşması

“Görünmez el” anlayışı, klasik iktisat okulunun mensubu olan liberal iktisatçıların büyük ölçüde benimsediği, ekonominin doğası gereği dengede olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu çerçevede ortaya çıkan krizlerin de piyasa mekanizmasının kendi işleyişi içinde zamanla çözüleceği kabul edilmektedir. Nitekim John Baptiste Say’ın (Mahreçler Kanunu olarak da ifade edilen) “Her arz kendi talebini yaratır.” prensibi bu esas üzerine temellendirilmiştir (Aktan ve Şen, 2001). Bu genel anlayıştan hareketle piyasada üretilen her malın bir şekilde alıcı bulacağına inanılmaktadır. Diğer bir ifadeyle genel düzeyde talepte bir yetersizlik yaşanmayacak, özel talepte ise dönemsel dengesizlikler oluşabilecektir. Nihai noktada ise bu dengesizlik piyasa mekanizmasının işleyişi içerisinde hızlıca denge noktasına gelecektir (Cicioğlu ve Yıldız, 2018). Peki bu durum gerçekten böyle midir? Görünmez el, bölüşüm adaletsizliğinin giderilmesinde ve servetin bir tarafa yoğunlaşmasının engellenmesinde etkili olabilir mi? Tarih sahnesinde birçok ekonomik kriz yaşandığı (Aktan ve Şen, 2008) ve bu ekonomik krizlerin çıkış nedenlerine bakıldığında ise aslında durumun böyle olmadığı oldukça açıktır.

İktisadi düzenle ilgili sistematik adımların atılmaya başlandığı ilk dönemden bu yana tartışılan konuların başında toplumsal ürünün, üretime katılanlar arasında nasıl bölüşüleceği gelmektedir. Adam Smith’le birlikte bölüşüme dair analizler ekonomi kitaplarında tartışılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda klasik iktisatçılar, gelir dağılımının önemine vurgu yaparken, emek-değer kuramı ile konuyu tahlil etmiş, Neoklasik ekol ise daha çok fayda-değer ekseninde üretilen çıktının üretim faktörleri arasında ne miktarda pay alacağını açıklamaya uğraşmıştır. Piyasanın kendi mekanizmasının dağılım ve bölüşüm noktasında en etkili çözümü sunacağına inanan klasik ve Neoklasik iktisatçılar, bu ön kabulleri nedeniyle 1960’lı yıllara kadar sermaye birikimi ve büyüme gibi konulara yoğunlaşmıştır (Öztürk, 2010). Görünmez el metaforu üzerinden oluşan piyasanın kendini ideal seviyeye getireceği algısı acaba gerçekten böyle midir? Smith’in bu metaforu özünde, bireylerin toplumsal iyi oluşun açığa çıkmasına farkında olmadan katkı sunmaktadır. Diğer bir ifadeyle insanın özünde bulunan açgözlülük ve bencillik gibi kötü duygular, görünmez el sayesinde toplumsal iyi oluşa hizmet edebilmektedir. Bireyler kendi iyi oluş hallerini iyileştirmeye çalışırken toplumsal iyiliğe de farkında olmadan katkı sunmaktadır. Sanayi Devrimi ve küreselleşme bağlamında Smith’in görünmez el metaforu, her ne kadar 18. yüzyılda ortaya çıkmış olsa da modern piyasa işleyişini açıklamak için sıkça yeniden yorumlanan bir kavramdır. Rekabetin ve sermaye birikiminin Sanayi Devrimi ile hız kazanması, bu metaforun sonraki dönemlerde daha yaygın biçimde kullanılmasına zemin hazırlamıştır. Bu yönüyle görünmez el, üretim ve ticaretin yanında bilginin ve iletişimin de küresel düzeyde etkileşimini tetiklemiştir (Gündoğdu, 2017). Bu çerçevede zengin sınıfın bilinçsizce refahı yayıyor olması diğer sınıfların refahtan pay alabileceği anlamına gelmemektedir. Hatta üretimden almaları gereken payın altında pay almaktadırlar. Bu bağlamda görünmez el, sosyal ve iktisadi açıdan optimumu verememekte, bireylerin şahsi çıkarları rastgele bir şekilde uyumu sağlayamamaktadır (Sarfati, 2008). Özetle ekonomik büyüme gerçekleştikçe gelir dağılımının bozulabileceği gerçeğinin çokça tecrübe edilmesi, piyasanın kendi dinamiklerine bırakılan bölüşümün her koşulda yeterli olamayabileceğini ispatlamıştır denilebilir (Öztürk, 2010).

2024 yılı Dünya Bankası verilerine göre dünya nüfusunun %8,5’i aşırı yoksul şekilde yaşamaktadır. Bu yaklaşık olarak 692 milyon insanın günde 2.15 \$’dan daha az kazandığı anlamına gelmektedir. 1990 yılında %38 düzeylerinde olan aşırı yoksulluk sınırı oldukça gerilemiş olsa da günümüzde hala çok ciddi bir nüfusun aşırı yoksullukla mücadele ettiği görülmektedir (World Bank, 2024). Benzer şekilde UNICEF’in verilerine göre dünyada 2,2 milyardan fazla insanın güvenli suya erişemediği ifade edilmekte ve bu sebeple günde 700’den fazla çocuğun hayatını kaybet-

tiği belirtilmektedir. Ayrıca her 15 saniyede bir çocuk beslenemediği için hayatını kaybetmektedir (UNICEF, 2024). Diğer yandan dünya çapında 1 milyardan fazla insanın obez olduğu tahmin edilmektedir. 650 milyon yetişkin, 340 milyon ergen ve 39 milyon çocuk obezite sorunu yaşamaktadır (WHO, 2022). Bu durum küresel düzeyde bir paylaşım ve eşitsizlik sorunu olduğunu net bir şekilde göstermektedir. Ek olarak 2021 yılı verilerine göre küresel nüfusun en zengin %10'u küresel gelirin %52'sini elinde bulundururken, en yoksul %50'nin payı ise %8,5'tir (World Inequality Report, 2022). Türkiye'de de medyan gelirin %50'si baz alındığında 2024 yılı verilerine göre yoksulluk oranı %13,6 olarak açıklanmıştır (TÜİK, 2024a). Ayrıca 2024 yılı verilerine göre en yüksek gelire sahip %20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay %48,1 iken en düşük gelire sahip %20'lik grup toplam gelirden %6,3 pay almaktadır (TÜİK, 2024b).

Bu veriler ve bilgiler doğrultusunda, klasik iktisadi yaklaşımın çeşitli sorunlara yol açtığı gerçeği açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu sorunların azaltılması ve/veya giderilmesi amacıyla, klasik iktisadi yaklaşımın yerine ikame edilebilecek alternatif anlayışların bulunup bulunmadığı sorusu gündeme gelmektedir.

Bu tartışma, ekonomik aktörün nasıl tanımlanması gerektiğine ilişkin kuramsal bir yeniden değerlendirmeyi zorunlu kılmakta ve bizi homo economicus varsayımı ile kanaatkar girişimci anlayışını karşılaştırmaya yöneltmektedir.

“Homo Economicus” versus “Kanaatkar Girişimci”

Liberal-kapitalist ahlak öğretisinin betimlediği insan tipi özünde rasyonel olmalıdır. Rasyonaliteyi merkeze alan bu öğretinin idealize ettiği insan profili “Homo Economicus”tur. Bu insan tipi, özünde kendi çıkarlarını herkesin üstünde görerek fayda ve çıkarlarını maksimize etmeyi hedefler. Hal böyle olunca kârını maksimize etmek için kullanabileceği tüm araçları da rasyonelleştirir. Neticede eldeki servetin çoğaltılması ve ekonomik tüm faaliyetlerde kazanç elde edebilmek nihai amaç olarak homo economicus insanın temel arzusu haline dönüşmektedir. Zira özünde bireyciliği barındıran bu ahlakî öğreti, serbestçe seçim yapabilme ve yaptığı seçimleri uygulayabilme özgürlüğünü de istemektedir. Ekonomik özgürlüğü merkezine alan bu anlayış, üretim ve tüketim süreçlerini diledikleri gibi düzenleyebilmeyi, diğer bir ifadeyle ekonomik faaliyetlerde istediği ölçüde, istediği yerde ve istediği kadar kalabilmeyi bireye içselleştirir. Bu arzu, “rasyonellik” etiketiyle birleşince her yolu “mübah” kılmakta ve az çalışmayla çok servet kazanma şehvetini tetiklemektedir (Taşçı, 2024). Özetle egoist ve hedonist birey; üretimde kârını, tüketimde ise faydasını maksimize etme uğraşındadır (Akyıldız, 2008). Peki bu durum gerçekten

böyle midir? Söz gelimi, kendi faydasını maksimize eden bir birey mutsuz olabilirken başkalarına yardım edip mutlu olabilen kişiler de bulunmaktadır. Bu çerçeveden bir değerlendirme yapıldığında homo economicus birey her zaman mutlu olmayabilir ya da bu insan profilinin dışına çıkmak mutluluğu getirebilir. Literatürde bu durum “hedonistik paradoks” olarak ifade edilmektedir. Ayrıca kendi çıkarlarını önceleyen insanların nihai noktada toplumsal refahı artıracakları varsayımı da eleştirilebilir. Bu bağlamda Nash’in mahkumlar çıkmazı oyununda iki mahkumun inkar ettiği durumda bireyler maksimum faydayı elde edebilmektedir. Ancak her iki mahkum da suçu itiraf etmektedir. Özetle mahkumların bilgisizliği ve birbirlerine olan güvensizlikleri gibi sebeplerle toplam faydalarını maksimuma ulaştıramadıkları bir sonuç ortaya çıkabilmektedir (Dilek, Küçük ve Özdirek, 2017). Bu bağlamda klasik iktisat öğretisinin dışına çıkılabilecek bir insan profiline de ihtiyaç olduğu kaçınılmazdır. Nitekim İslam’da iktisadın konuşulması Homo Islamicus perspektifinden değerlendirilmelidir. Bu noktada Homo Islamicus profili, diğerkamalık/altruizmi (özgecilik) önceler. Diğer bir ifadeyle, çıkar veya ödül gözetmeksizin hatta yeri geldiğinde bedel ödeyip birey ve toplum esenliği adına fedakarlıkta bulunulması temel bir prensip olarak Homo Islamicus insan profilinin kodlarında bulunmalıdır. Kendi yararı kadar başkalarının faydasını gözetme, bencilliğin karşısında durma ve bencillik karşıtı hareketleri tercih etme, çıkar gözetmeden (maddi-manevi her türlü kişisel çıkar) insanlara yararlı olmak için çalışma da Homo Islamicus insan profilinin özünde bulunmaktadır (Kuzulu, 2023). Özetle “kanaat” Homo Islamicus insan için olmazsa olmaz bir iktisadi gerçekliktir.

Etimolojik olarak Arapça kani’a/kana’a kökünden türemiş; bir şeyle yetinebilmek, kanaat etmek, kafi bulmak, elindekiyle yetinip fazlasını istemeyen anlamlarına gelen kanaat kelimesi, kendisinden türemiş ikna olmak tabirine de vurgu yapmaktadır. Zira “ikna olmak” tabiri; kanma ve payına razı olmak gibi anlamlara gelmektedir. Özü itibarıyla kanaat, kişinin azla yetinirken elindekine de razı olması, asgari düzeyde yetinebildikleri haricindekilere gözünü dikmemesi, aşırı kazanç hırısından kurtulabilmesidir. Bu çerçevede; insanı homo economicus olmak yerine kanaatkar kılan, Kur’an ve Hadis’in çizmiş olduğu yaratılış amacının ölçüsüdür. Bu ölçü kanaatkar kişinin, neden homo economicus profiline yabancı olmak zorunda olduğunu da açıklamaktadır. Bireysel ve toplumsal kalkınmanın belirli sınırlarla çevrildiği bu düzende, salt iktisadi varlık olarak karar almak mümkün değildir. Faiz ve karaborsanın yasaklanması, nafaka ve zekatın teşviği/zorunluluğu homo economicus insan profiline taban tabana zıt gözükmektedir (Bilgin, 2017). Bu noktada literatürde yer aldığı şekliyle “Büyük balık küçük balığı yer.” gibi söylemlerin de bu denklemde sınırlanabilmesi oldukça önemlidir.

Büyük Balığa Karşı Küçük Balık

“Büyük balık küçük balığı yer.” atasözü liberal ekonomik düzende kendine uygulama alanı bulmuş ve doğal seçim yasasına uygun şekilde büyük örgütlerin küçük örgütleri yok etmesi kaçınılmaz bir durum olarak karşımıza çıkmıştır. Bununla birlikte, son dönemde popülerlik kazanan çeviklik (agility) kavramı hızlı olmanın ve çevredeki değişimlere ayak uydurmanın önemine (Rigby ve diğerleri, 2018) atfen büyük balığın tahtını sarsmıştır. Ek olarak Jennings ve Haughton’ın (2001) ses getiren “Büyük Balık Küçük Balığı Değil, Hızlı Balık Yavaş Balığı Yutar” başlıklı kitabında da çeviklik kavramında olduğu gibi benzer bir yaklaşıma değinilmiştir. Ancak 2000’li yıllardan itibaren yaygınlaşan bu yaklaşımın ne kadar geçerli olduğu tartışma konusudur. Zira piyasa değerlerine bakıldığında (Liberto, 2024) büyük şirketler halen pazarı domine etmekte ve pastadan büyük pay almaktadır. Bu durum büyük şirketlerin sermayesini, Ar-Ge yatırımlarını ve kabiliyetlerini doğrudan etkilemekte, küçük şirketlerin rekabet gücünü azaltmaktadır. Konuya bu açıdan bakıldığında büyük balığın, ne kadar çevik olursa olsun küçük balığı yutmasının daha olası olduğunu düşündürmektedir. Tüm bunların yanında konuya, araştırmanın temel kavramı olan siftah bağlamında bakarak görüş açımızı genişletebiliriz.

Siftah kelime itibarıyla (Arapça: Açmak, başlamak) “bir maldan yapılan ilk satış veya günün ilk alışverişi” anlamına gelmektedir. Siftah, Anadolu’da folklorik bir uygulama olarak kendine geniş bir yer bulmuştur. Siftahla ilgili ritüeller, siftah parası, “Siftahı senden, bereketi Allah’tan.” gibi sözlerle geleneklerimizde yerini almıştır (Bayat, 2019). Siftah geleneği önemsenmiş, esnafın siftah etmesi bereket olarak görülmüş, esnaf komşunun siftah etmesine fırsat tanımıştır. Bu yaklaşım günümüzün iktisadi sisteminin neredeyse tam zıddı bir anlayıştır. Çünkü günümüzde rekabet üstünlüğü, uzun dönemli başarının temel ölçütü olarak kabul edilmektedir (Dinçer, 2023). Rekabet üstünlüğü için işletmelerin rakiplerini analiz etmesi, güçlü ve zayıf yönlerini bilmesi, müşteri ve hedef kitlesini tanıması ve böylece doğru rekabet stratejilerini oluşturması gerekmektedir. Kârın maksimizasyonu görüşü ile de birleştirildiği rekabet konusu siftah uygulamasının karşısında durmaktadır. Bu noktada asıl sorular şu şekilde ifade edilebilir: Siftah, rekabete engel midir ve siftah, rekabetin ezici etkisini azaltabilir mi?

Öncelikle rekabet üstünlüğü ve bu çalışmada metaforik bir söylem olarak kullanılan “siftah yaklaşımı”nın temelleri birbirinden farklıdır. Rekabet üstünlüğünün temel varsayımları kârın maksimizasyonu, pastadan daha büyük pay almak, bunun için gerekirse diğer unsurlarla çatışmak ve çıkarları gözetmektir (Karagül ve Masca, 2017; Öztürk ve İnan, 2014; Zeytinoğlu, 1985). Bunun aksine

siftah anlayışında güçsüzün korunması, yardımlaşma, açgözlü ve ihtiras sahibi olmama gibi erdemler ekonomik sistemin temelini oluşturmaktadır (Durak ve Yücel, 2010; Karagül ve Masca, 2017; Masca ve Karagül, 2017; Tabakoğlu, 2010). Görüleceği üzere bu iki yaklaşımın dayandığı temeller birbirinin zıddıdır. Kapitalist düzende kapital arttırmak, kârı maksimize etmek önemlidir ancak siftah anlayışında kârdan ve kapitalden ziyade erdemler öne çıkmaktadır. Böylece her iki yaklaşımın temel değerleri farklı olduğu için yöntemleri de farklılaşmaktadır.

Tartışmanın temel sorularına dönecek olursak siftah rekabete engel değildir. Çünkü gerek bahsedilen kadim anlayışlar gerekse İslam, bireyin mülkiyet edinmesini engellememiştir. Ne birey topluma ezdirilir ne de toplum bireye feda edilir (Karakoç, 2013). Bireye, “yaşat ki yaşayasın” yaklaşımıyla kendi kazanırken topluma da kazandırması, paylaşması, dayanışması salık verilmiştir. Dolayısıyla rekabet toplumsal bir suç, günah ya da hata değildir, ekonominin bir gerçeğidir. Ancak “Amaca giden her yol mübahtır.” ya da “Bırakınız yapsınlar.” zihniyeti bu yaklaşıma göre uygun görülmemiştir. Zira bu zihniyet, arkasından, bireyin sadece kendi çıkarlarını düşündüğü, kârı ve maksimum faydayı hedefleyen (Ünsal, 2004), bu hedefe ulaşmak için ezici bir rekabeti beraberinde getirmektedir. Özetle siftah rekabete engel değildir ancak rekabet insani ölçüler içerisinde olmalı, “diğerinin” yok olması pahasına gerçekleşmemelidir.

Siftah anlayışının, rekabetin yıkıcı etkilerini sınırlandırma potansiyeli bulunmaktadır. “Diğerini gözetme”, toplumsal faydayı bireysel çıkarlardan üstün tutma ve kanaat sahibi olma ilkeleri (Tabakoğlu, 2010), piyasa işleyişinde nispi bir denge oluşturmakta ve farklı ölçeklerdeki aktörlerin varlığını sürdürülebilmesine imkan tanımaktadır. Nitekim Hz. Peygamber’in çeşitli hadislerinde toplumsal yararın bireysel haklara göre öncelikli olduğuna vurgu yapılmış; İslam iktisadı geleneği de bireysel mülkiyet ve ekonomik özgürlüğü tanımakla birlikte toplumsal menfaati merkeze alan bir çerçeve geliştirmiştir (Qazı, 2015). Bu bakış açısı, rekabeti bütünüyle reddetmemekte; ancak rekabetin ölçülü, etik sınırlar içinde ve “diğerinin yaşama hakkını” gözeterek sürdürülmesi gerektiğini savunmaktadır.

“Siftah” Söyleminin Evrensel Bir Değeri Var mıdır?

Bir önceki bölümde değinildiği üzere siftah anlayışı rekabete ve bireysel mülkiyete aykırı olmamakla birlikte kârın maksimizasyonu için “ötekiyle” çatışmanın karşısındadır. Böylece bu anlayış, herkese yaşam hakkı sağlamayı amaçlamaktadır. Ancak bunun aksine kazanç gayesi ve rekabetin temel amaç olduğu kapitalist sistemin günümüzdeki uygulamalarına bakıldığında siftah anlayışından ne kadar aksi yönde

hareket edildiği görülebilir. Örneğin, Çin'in son dönemde trilyon dolara dayanan dış ticaret fazlası (Trading Economics, 2025), üretimini sürekli artırması ve ürettiğini satması yani daha fazlasını istemesi kapitalist sisteminin temel varsayımlarıyla ilgilidir. Bu durum ticari anlamda küresel bir dengesizliğe yol açmaktadır. Son dönemde medyada geniş yer bulan ABD-Çin ticari savaşı (Sofuoğlu, 2025) bu dengesizlikten kaynaklı rahatsızlığın somut bir göstergesidir. Bu durum, siftah anlayışının insani ve toplumsal fayda öncelikli yaklaşımının evrensel bir değere dönüşebileceğini göstermektedir.

“Siftah söyleminin evrensel bir değeri var mıdır?” sorusuna döndüğümüzde, bu soruya evet cevabı verilmesi makul görülmektedir. Zira siftah anlayışının bir benzerini Orta Çağ Avrupası'ndaki lonca sisteminde görmek mümkündür. İngiltere ve Almanya başta olmak üzere birçok Avrupa bölgesinde kurulan loncaların temel gayesi üretici ve tüketici haklarının korunması, kaliteli ürünlerin yetiştirilmesi olmuştur (Ülgen, 2013). Bir başka ifadeyle Anadolu coğrafyasında görülen dayanışma, toplumsal faydanın önceliği, insafı bir rekabet, güçsüzün korunması gibi unsurlar Orta Çağ Avrupası'nda fiyat ve kalite kontrol mekanizmaları, usta-çırak ilişkileri, lonca teşkilatları gibi sistemlerle kendini göstermektedir. Tüm bu veriler, çalışmada siftah anlayışı olarak ifade edilen anlayışın aslında evrensel olarak karşılığı olduğunu ortaya koymaktadır.

Konuya farklı açılardan, örneğin Adam Smith'in ahlak felsefesi bağlamında yaklaşıldığında, Smith'in tarafsız gözlemci, sempati ve ahlakî onay kavramlarının ve bu kavramlara yüklediği anlamların siftah anlayışından çok da uzak olmadığı görülmektedir. Örneğin Ahlakî Duygular Kuramı kitabında sempati konusunda şu ifadeler yer almaktadır (Smith, 2018):

“Başkalarının mutluluklarına tanık olmaktan dolayı duyduğu memnuniyet dışında hiçbir çıkarı olmayan insan, bu ilkeler sayesinde diğer insanların yaşantılarına alaka gösterir ve mutluluklarına değer verir.”

Bu ifadelerin, çalışmanın başından beri değinilen “komşusunu gözetken esnafın” duygu ve düşüncelerine oldukça yakın olduğu belirtilebilir. Buradan hareketle Smith her ne kadar serbest piyasa ekonomisinin ve sermayenin savunucusu olarak kabul edilse de ahlakî duygular kuramı ile insanın vicdani yönlerine de değinmektedir. Bu bağlamda siftah anlayışının sadece kültürel bir gelenek değil, evrensel bir ahlakî-ekonomik ilkenin yansıması olduğu ifade edilebilir.

Küresel düzlemde bakıldığında farklı coğrafyalarda siftah anlayışı ile bağdaştırılabilecek yaklaşımlar bulunmaktadır. Bhutan Gayri Safi Mutluluk Endeksi, Çin

- Sosyalist Temelli Mutluluk Yaklaşımı, Japonya - İyi Olma Hali Göstergeleri, Malezya Yaşam Kalitesi Endeksi, Hindistan - Spiritüel Refah ve Mutluluk Bakanlığı çalışmaları ve İslami İnsan Gelişimi Endeksi gibi endeks ve çalışmalar bu yaklaşımların bazılarıdır. Bu ve benzeri çalışmalar insani ve toplumsal huzur ve refahı öncelemektedir. Örneğin, 1970'lerde Bhutan Krallığı'nda ortaya atılan Gayri Safi Mutluluk Endeksi, ekonomik büyümenin ötesinde, vatandaşların genel refahını ve mutluluğunu ölçmeyi amaçlayan yenilikçi bir kalkınma ölçütüdür. Endeks, dokuz ana alan üzerine kuruludur: Psikolojik iyi oluş, sağlık, eğitim, zaman kullanımı, kültürel çeşitlilik ve esneklik, iyi yönetim, toplumsal canlılık, ekolojik çeşitlilik ve dayanıklılık ve yaşam standartları. Endeks, Bhutan'ın kalkınma anlayışında ekonomik büyümenin ötesinde, vatandaşlarının genel mutluluk ve refahını merkeze alan bir yaklaşımı temsil etmektedir (Deviren ve Yıldız, 2017; Ura ve diğerleri, 2012). İlgili endeksler, karşılaştırıldığında temel gayenin ekonomik büyüme ve kâr maksimizasyonu olmaması, bazı toplumsal değer ve erdemlerin ön planda olması gibi sebeplerle siftah anlayışı ile benzerleşmektedir. Bir başka ifadeyle toplumsal faydanın öncelenmesi durumunda kümülatif kazancın daha fazla olacağı düşüncesinin hakim olması, siftahın bir uygulama olarak farklı coğrafyalarda farklı kavramsallaştırmalarla karşılık bulduğunun göstergesidir. Bu çıkarım da siftah felsefesinin evrenselliğine katkı sunmaktadır. Büyük Dönüşüm kitabıyla literatüre önemli katkılar sunan Polanyi (2016), 19. yüzyıla kadar ekonominin topluma uyum sağladığını, bu dönemden sonra ise bu geleneksel yapının terse döndüğünü, toplumun ekonomiye uyum sağlamaya başladığını, hatta ekonominin toplumdan ayrışarak bağımsız bir yapı haline geldiğini, böylece toplumsal değer ve normların çözülerek bireyselliğin ve çıkar odaklılığın ön plana çıktığını ifade etmektedir. Bu yorum çerçevesinde, siftahın bu "büyük dönüşüme" karşı durduğu/durmaya çalıştığı belirtilebilir. Tüm bu açıklama ve yorumlardan yola çıkarak siftah anlayışının, sosyal ve ekonomik dengesizliklere karşı ahlaki ve insani refleksi temsil eden evrensel bir değer olarak örnek bir yaklaşım ve uygulama potansiyeline sahip olduğu söylenebilir.

Evrensel bir değer olarak ifade edilen siftah anlayışının, günümüzde insanlığın evrensel bir alışkanlığı haline gelen tüketim çılgınlığını nasıl daha kanaatkar bir tutuma dönüştürebileceği konusu, yeni bir başlık altında ele alınacaktır.

Kâr Maksimizasyonundan “Bir Lokma Bir Hırka”ya: Tüketim Çılgınlığı ve Kanaatkarlık

Klasik iktisat anlayışına göre insanlar, rasyonel davranarak kârlarını maksimize etmeye odaklanmışlardır. Batılı toplumların refah seviyelerinin İslam toplumlarına kıyasla daha yüksek olmasının temel nedeninin bu anlayış olduğu ileri sürülür. Öte yandan, tasavvuf geleneğinde yer alan “bir lokma bir hırka” öğretisinin, sermaye birikimini engelleyerek geri kalmışlığa yol açtığı yönünde yaygın bir görüş bulunmaktadır (Temelli, 2015; Doğru, 2008; Akdemir, 2024). Ancak diğer bir yaklaşıma göre, bu anlayışla tüketim çılgınlığı manasına gelen dünyaya meyiletmenin önüne geçilmesi kastedilmektedir. Aslında züht anlayışını yansıtan “bir lokma bir hırka” öğretisi, dünyadan el etek çekmek değil, ona aşırı bağlanmadan, ihtiyaç ölçüsünde faydalanarak asıl hedef olan ahirete yönelmeyi ifade eder. İslam dini, insanın çalışıp kazanmasını meşru görürken, servetin kişiyi esir almasına izin vermez; malın bir amaç değil, hayır işlemek ve Allah yolunda harcamak için bir araç olduğunu vurgular. Bu dengeyi korumak üzere kanaat, tevekkül ve emanet bilinci gibi kavramlar öne çıkarılır. Örneğin Mevlânâ'nın ünlü gemili su metaforu, malın gönülde değil elde tutulması gerektiğini anlatırken, Yunus Emre'nin “Mal da yalan mülk de yalan.” dizeleri dünyanın geçiciliğine dikkat çekmektedir. Tasavvuf geleneği, insanı maddi hırslardan arındırarak gerçek zenginliğin gönül zenginliği olduğunu salık verir. Bu sayede birey, ne dünyaya tamamen sırt çevirip pasifleşir ne de ona köle olup maneviyatını kaybeder (Yılmaz, 2007).

Konuya modern psikoloji açısından bakıldığında tüketim çılgınlığının insan psikolojisinde ciddi tahribatlara yol açtığı görülmüştür. Çok sayıda felsefi ve dini bakış açısı, kişinin hayatını para, mal ve statü edinmeye odaklamasının ruhunu tükettiğini ve yaşam kalitesini düşürdüğünü ileri sürmüştür (Dittmar ve diğerleri, 2014). Ayrıca, kimliklerini tüketim üzerinden inşa eden bireylerin benlik saygısının azaldığı ve kimlik sorunlarıyla karşılaşma riskinin olduğu (Belk, 1988), aşırı tüketimin sağladığı kısa süreli mutluluğun uzun vadede psikolojik tatmini azalttığı (Diener ve Seligman, 2004) görülmüştür. Bireyin benmerkezci tüketim pratikleri, toplumsal sorumluluk bilincini ve diğerkamalık gibi kolektif değerleri giderek aşındırmaktadır. Günümüz tüketim kültürünün dayattığı ideolojik çerçeve, bireylerle hazcı (hedonist) ve kendini merkeze alan (narsisistik) yaşam tarzlarını sistemli bir şekilde benimsetmektedir. Bu durum, modern tüketim paradigmasının geleneksel olarak önem atfedilen diğerkamalık, dayanışma ve kanaatkarlık gibi erdemlerini tamamen ortadan kaldırmaya bile, onların toplumsal işlevlerini ve anlamlarını önemli ölçüde menfi anlamda dönüştürdüğünü göstermektedir (Öztürk, 2020).

Tasavvufta kanaatkarlık, insanın maddi ve dünyevi nimetler karşısında ölçülü davranması, helal rızıkla yetinmesi ve hırs, tamahtan uzak durması anlamına gelmektedir. “Kanaat tükenmez bir hazinedir¹.” sözü, tasavvufta bu erdemin merkezi konumunu özetlemektedir. Bu tutumun, bireylerin psikolojik iyi oluş (well-being) düzeyleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olabileceği ifade edilmektedir (Ryff, 1989). Kanaatkarlık, genellikle minimalizm, sade yaşam ve tüketim alışkanlıklarında bilinçli davranma gibi kavramlarla ilişkilendirilmekte, bireylerin maddi varlıklara bağımlılığını azaltarak daha çok manevi ve duygusal tatmin kaynaklarına yönelmelerini teşvik etmekte, yaşam memnuniyetlerini artırmakta (Richins ve Dawson, 1992), bireylerin yaşamlarını daha anlamlı hale getirmelerine ve stres düzeylerini azaltmalarına yardımcı olmaktadır (Kasser ve Ryan, 1996). Tüketim çılgınlığını eleştiren gönüllü sadelik, tüketim toplumunun aşırılıklarına karşı bilinçli bir alternatif olup, “bir lokma bir hırka” felsefesiyle özdeşleşen bir yaşam tarzıdır. Kökleri tasavvufi öğretilere dayanan bu anlayış, bireyleri maddi hırslardan arındırarak sade, anlamlı ve sürdürülebilir bir yaşama teşvik eder. Ekonomik sistemlerin sürekli tüketimi körükleyen yaklaşımına rağmen, bu felsefe bireyleri “azla yetinme” bilinciyle gönüllü bir yalınlaşma davet ederek gerçek zenginliğin maddiyatta değil, iç huzur ve paylaşımda olduğunu vurgular (Akova, 2020). Günümüzde bilinç düzeyi yüksek bireyler, kontrolsüz tüketimin ekolojik denge ve insan sağlığı üzerindeki yıkıcı etkilerini fark ederek, kanaatkarlık ilkesini yeniden keşfetmiş ve (gönüllü sadelik gibi) alternatif yaşam pratikleri geliştirmiştir. Sade ve ölçülü bir yaşam tarzının bireye mutluluk ve huzur getireceği, aynı zamanda onu gereksiz kaygılardan arındıracağı düşüncesi, Nâbî'nin divanında sıklıkla vurgulanan bir hakikate dönüşmüştür (Tanç ve Yıldırım, 2024):

“İtme heves-i sâye-i bâl ü per-i ‘Anka

Güsterde iken sâye-i eyvân-ı kanâat”²

Benzer bir anlayış Mustafa Kutlu tarafından, modern kapitalizmin tüketim çılgınlığı ve sınırsız büyüme tutkusuna alternatif olarak “kanaat ekonomisi” şeklinde öne sürülmüştür. Yazar, bireyin kendi imkanlarıyla yetinmesi ve başkalarının sahip olduklarına tamah etmemesi gerektiğini savunmakta; bu ahlaki tutumun, kapitalist sistemin teşvik ettiği sınırsız tüketim anlayışıyla çeliştiğini vurgulamaktadır. Modern ekonomik büyüme ideolojisinin sorgulanarak yerine adalet, kanaat ve toplumsal sorumluluk ilkelerine dayalı bir ekonomik modelin inşa edilmesi gerektiği

1 Bazı kaynaklarda bu ifadenin Hadis-i Şerif olduğu belirtilmektedir. Bkz: (Çağrı, 2001).

2 Kanaat sarayının gölgesi üzerindeyken, Anka kuşunun kanat ve tüyünün gölgesine heves etme.

ileri sürülmektedir. Bu bağlamda “kanaat ekonomisi”, mevcut tüketim odaklı sistemin sürdürülemezliğine karşı önerilen ahlakî temelli bir alternatif olarak sunulmaktadır (Kutlu, 2020).

Erdemli ve adil bir ekonomik model önermek için işin hem tüketim hem de üretim tarafına hitap etmek gerekmektedir. Buradan hareketle tüketim tarafından bakıldığında her şeyin ölçülü ve kararında yapılması gerektiği anlamına gelen kanaatin, üretim tarafındaki karşılığının ne olması gerektiği sorusu akla gelebilir. Bu bağlamda klasik iktisatçıların “Homo homini lupus” anlayışına karşılık diğerkamlık kavramı öne çıkarılabilir. Bir sonraki bölümde ahlak temelli siftah anlayışının bir parçası olarak diğerkamlık ve dayanışma ekonomisi kavramları irdelenecektir.

“Homo homini lupus” mu, Diğerkamlık mı? Dayanışma ve Yardımlaşma Ekonomisi

İnsanlık tarihi, temelde iki farklı dünya görüşüyle şekillenmiştir: “Hakkı üstün tutan uzlaşmacı” ve “kuvveti üstün tutan çatışmacı” yaklaşımlar. Uzlaşmacı model adalet, dayanışma ve hakkaniyeti esas alır. Bu modele göre insanlar, doğaları gereği iyilik, adalet ve iş birliğine eğilimlidir; bireylerin adil koşullarda gönüllü olarak faydalı işlere yöneleceğini, toplumsal sorunların ise dayanışmayla aşılabileceğini savunur ve “İnsan insanın kurdudur.” anlayışını reddeder (Öztürk ve İnan, 2014). Konuya iktisadi açıdan bakıldığında modern iktisadın “homo economicus” anlayışı, insanı salt çıkar peşinde koşan rasyonel bir varlık olarak tanımlarken, İslam ekonomisi ise bu yaklaşımı radikal biçimde dönüştürür. İslami perspektif insanın bencil, çıkarıcı yönünü disipline ederek “homo homini lupus” tehlikesini bertaraf etmeyi hedefler (Güngör, 2015). Örneğin, İslami modelin bir ürünü olarak ortaya çıkan Ahilik geleneği insanı diğerkamlık (özgecilik) temelinde şekillenen ahlakî bir varlık olarak konumlandırır. Bu sistem, üreticiyi sadece kâr maksimizasyonu peşinde koşan bir aktör değil, emeğini toplum yararına sunan ve “komşusu açken tok yatmayı” reddeden bir diğerkam olarak yetiştirmeyi hedefler. Diğerkamlığın kurumsallaştığı bu yapıda, her birey hem kendi geçimini sağlamakta hem de üretimini toplumsal dayanışma ruhuyla paylaşmaktadır (Nişancı, 2017). Bu yaklaşım, modern ekonominin bireyci mantığına karşı, paylaşım ve dayanışmayı merkeze alan alternatif bir insan ve ekonomi modeli sunmaktadır.

Siftah anlayışı çerçevesinde değerlendirildiğinde diğerkamlık, örgüt içerisindeki paydaşlara ve özellikle de çalışma arkadaşlarına gönüllü olarak yardımcı olmak, onlara yol göstermek şeklinde tanımlanmaktadır. İhtiyacı bulursa da sahip olduğunu başkalarıyla paylaşması şeklinde tanımlanan diğerkamlık, İslam düşünce ge-

leneğinde de önemli bir yere sahiptir. Örneğin, Seyyid Şerif Cürçânî, “Ta’rifât” adlı eserinde fütüvveti; “insanın hem dünyada hem de ahirette başkalarını kendi nefsinde üstün tutması” olarak tanımlar. Benzer şekilde, Cüneyd-i Bağdâdî fütüvveti; “kulun kendi nefsinin başkasınınkinden daha değerli görmemesi” şeklinde yorumlayarak, diğerkamılığın tasavvufi boyutuna vurgu yapar (Ünsür, 2017).

Sonuç olarak rekabetçi kapitalist modelin aksine, dayanışma ekonomisi ve sifatah anlayışı bireyi salt çıkar peşinde koşan bir varlık olarak değil, toplumsal sorumluluk sahibi bir aktör olarak görmektedir. Günümüz ekonomik krizleri ve artan eşitsizlikler, modernizmin dayattığı insan anlayışının yol açtığı rekabetçi modelin sınırlarını açıkça ortaya koymaktadır. Buna karşılık, sifatah geleneği, diğerkamılık ilkesi ve dayanışma ekonomisinin kolektif yaklaşımı, sürdürülebilir ve adil bir ekonomik düzenin imkanlarını sunmaktadır. İnsan doğasına dair iyimser bir perspektif benimseyen ve dayanışmayı merkeze alan ekonomik modeller, günümüz toplumsal sorunlarına daha etkili çözümler sunma potansiyeli taşımaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Çalışma, modern iktisadi paradigmanın temelini oluşturan bireysel fayda maksimizasyonuna dayalı “homo economicus” modelini sorgulamakta ve yerine, ahlaki değerlerle temellendirilmiş kanaatkar, paylaşımcı ve toplumsal faydayı önceleyen insani bir ekonomik modelin kavramsal çerçevesini sunmaktadır. Özellikle sifatah anlayışı etrafında şekillenen bu alternatif perspektif, bireyin yalnızca kendi çıkarını maksimize etmesinin ötesinde, toplumsal denge, adalet ve dayanışmayı merkezine alan bir iktisadi anlayışı yansıtmaktadır. Sifatah hem tarihsel hem kültürel düzlemde insani ve ahlaki değerlerle bütünleşmiş bir ekonomik davranış biçimi olarak, günümüzün yaygın, popüler, vazgeçilmez rekabet ve tüketim odaklı yapısına güçlü bir alternatif sunmaktadır. Ek olarak sadece İslam medeniyetinde değil, Orta Çağ Avrupası’ndan Uzak Doğu’ya kadar farklı coğrafyalarda, farklı isim ve yöntemlerle uygulanmasına da vurgu yapılarak sifatah anlayışının evrensel bir ahlaki ilkeye dönüşebileceğini göstermektedir.

Çalışma bağlamında rekabetin kaçınılmaz, mülk edinmenin caiz olduğu kabul edilse de savunulan sifatah merkezli modelin, rekabetin ve sermayeciliğin ezici ve dışlayıcı etkilerini azaltarak herkes için adil bir alan oluşturulabileceğini ortaya koymaktadır. “Büyük balık küçük balığı yutar.” ya da “İnsan insanın kurdudur.” gibi söylemler yerine, herkesin yaşam hakkını gözetilen bir yaklaşımın benimsenmesi, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir ekonomik düzenin inşasına önemli katkılar sağlayabilir. Bu bağlamda, sifatah sadece bir alışveriş ritüeli değil, aynı zamanda bir değer-

ler bütünüdür. Özetle, tüketim kültürünün bireyde yarattığı psikolojik tahribata karşılık kanaatkarlık ve diğerkamılığın sunduğu içsel huzur ve tatmin, bireysel düzlemde mutluluğu artırırken toplumsal düzeyde de sosyal denge ve adaleti güçlendirmektedir. Dolayısıyla siftah anlayışı, sadece geçmişin nostaljik bir unsuru değil; geleceğe yön verebilecek, etik ve insani değerleri temel alan bir kalkınma olarak düşünülebilir.

Son olarak, siftahın bir model olarak günümüz ekonomi politikalarına entegre edilebilmesi için eğitim ve medya gibi alanlarda ahlakî bilinci artırıcı çalışmalar yapılması önem arz etmektedir. Özellikle ekonomi eğitimi müfredatlarında alternatif insan tasavvurlarına, kanaatkarlık ve diğerkamılık gibi değerlere yer verilmesi; işletmelerin sosyal sorumluluk ve etik ilkeler kapsamında siftah anlayışını içselleştirmesi teşvik edilmelidir. Ayrıca karar alıcılar, ekonomik büyüme ve kâr maksimizasyonu hedeflerinin yanı sıra toplumsal refah ve adaleti gözeten kalkınma modellerini de önceliklendirmelidir. Uluslararası düzeyde ise, iç huzur ve refahı merkeze alan endekslerin yaygınlaştırılması, ekonomik sistemin daha insani, sürdürülebilir ve adil bir yapıya evrilmesine katkı sağlayabilir. Gelecekteki araştırmaların ise siftah ahlakının modern pazar yerlerinde nasıl somutlaştığını ampirik olarak incelemesi, bu değer sisteminin çağdaş iktisadi davranış üzerindeki etkilerini daha açık biçimde ortaya koyabilir.

A Moral Touch to the Economy: The Morality of Siftah Against Capitalist Rationality

Bilal Coşan, Sertaç Ercan*, Mehmet Zahid Ecevit

Introduction

Today's capitalist system is characterized by increasing inequalities, resource hoarding and the weakening of collective welfare. Although Smith's metaphor of the "invisible hand" argues that individual interests will be transformed for the benefit of society (Smith, 2018), current data show that the market mechanism fails to fulfill this function (World Bank, 2024; World Inequality Report, 2022). While hundreds of millions of people still struggle with extreme poverty (UNICEF, 2024), on the other hand, excesses such as obesity reveal an imbalance in sharing. In this context, the study proposes a morality-based economic framework that prioritizes social welfare instead of profit maximization. In contrast to Homo economicus, the model of the frugal entrepreneur based on altruism is emphasized (Kuzulu, 2023). The article argues that economic behavior cannot be independent of morality by focusing on the ethics of siftah. Inspired by alternative development models, a sharing and moral economic ground based on human dignity is proposed. The concept of siftah is open to re-evaluation not only as a traditional practice but also as a universal principle.

@ Assoc. Prof., Bandırma Onyedi Eylül University, bcosan@bandirm.edu.tr

https://orcid.org/0000-0002-8023-1129

@ Assoc. Prof., Bandırma Onyedi Eylül University, sercan@bandirma.edu.tr

https://orcid.org/0000-0003-3896-9194

@ Assoc. Prof., Bursa Teknik University, mehmet.ecevit@btu.edu.tr

https://orcid.org/0000-0003-2388-3355

➔ Coşan, B., Ercan, S. & Ecevit, M. Z. (2026). Ekonomiye Ahlakı Bir Dokunuş: Kapitalist Rasyonaliteye Karşı Siftah Ahlakı. İş Ahlakı Dergisi, 19(1), ss. 63-86.

✎ Extended Abstract

© iGİAD
DOI: 10.12711/tjbe/m621
Turkish Journal of Business Ethics, 2026
isahlakidergisi.com

Received: 29.04.2025
Revised: 17.11.2025
Accepted: 15.12.2025
Online First: 22.03.2026

Whose Hand is the “Invisible Hand”? Injustice of Distribution and Concentration of Wealth

Classical economists argue that the market is in equilibrium by nature and that crises will be resolved over time (Aktan and Şen, 2001). According to Say’s Law, every supply creates its own demand, which is based on the assumption that markets cannot experience permanent imbalances (Cicioğlu and Yıldız, 2018). However, historical economic crises refute this optimistic assumption (Aktan and Şen, 2008). The inability of the invisible hand to eliminate distributional injustice is manifested in the deterioration of income distribution and the concentration of wealth in certain groups (Öztürk, 2010).

Smith’s metaphor of the “invisible hand” assumes that individual interests are transformed into social benefits (Smith, 2018), yet globally 692 million people live on less than \$2.15 a day (World Bank, 2024), 2.2 billion people lack access to clean water (UNICEF, 2024), and more than 1 billion people are obese (WHO, 2022). The richest 10% have 52% of global income, while the poorest 50% receive only 8.5% (World Inequality Report, 2022). Similarly in Türkiye, the richest 20% receive 48.1% of total income, while the poorest 20% receive 6.3% (TurkStat, 2024b). These data show that the invisible hand has failed to create a fair economic order.

“Homo Economicus” versus “The Frugal Entrepreneur”

Homo economicus, the ideal human model of the liberal-capitalist system, is rational and individualistic. In this sense, homo economicus is focused on utility maximization. This human profile puts economic freedom at the center and grants the individual the right to produce and consume as they wish. All ways to maximize profit for individuals are legitimate (Taşçı, 2024; Akyıldız, 2008). However, this situation does not guarantee individual happiness, nor does it always ensure the benefit of society (Dilek, Küçük and Özdirek, 2017). At this point, the Homo Islamicus model offers an alternative human profile. This individual, who acts with values such as frugal, justice and altruism, looks out for the welfare of both him/herself and the society (Kuzulu, 2023). Frugality means that the individual stays away from excessive greed for gain and is content with what he or she has. This approach advocates an economic order that prohibits interest and black market and encourages zakat and sadaqah (Bilgin, 2017). For this reason, the frugal entrepreneur stands out as an actor who has not only economic but also moral responsibilities and adopts a balanced approach between individual and social benefit.

The Big Fish vs. the Small Fish

In liberal economies, the proverb “the big fish eats the small fish” is widely accepted. Large capital structures, with their superior resources and R&D capabilities, have been shown to dominate smaller enterprises, leading to systemic market inequalities. However, the rise of the concept of agility in recent years has challenged this structure, proposing that through speed and adaptability, small enterprises can also gain competitive power (Rigby et al., 2018). However, prevailing market data indicates that large corporations continue to exercise significant influence. At this juncture, the conventional notion of *siftah* assumes significance (Liberto, 2024). The term “*siftah*” originates from Anatolian culture (Bayat, 2019) and denotes the initial transaction of the day, symbolising principles such as sharing and collective well-being. This concept stands in contrast to the contemporary paradigm of relentless competition, implying an ethical stance. In contrast to the capitalist emphasis on individual gain and profit maximisation (Karagül & Masca, 2017; Öztürk & İnan, 2014; Zeytinöglü, 1985), the *siftah* perspective is founded on values such as contentment, solidarity, and cooperation (Durak & Yücel, 2010; Tabakoğlu, 2010). It is not competition per se that should be questioned, but rather its destructive and exclusionary dimensions. The concept of *siftah* thus proposes a model that humanises and balances economic competition by emphasising the ethical responsibility to “consider the other”.

Does the Concept of “Siftah” Have a Universal Value?

The concept of *siftah* should not be regarded as a local tradition of Anatolian culture; rather, it should be considered as a component of a universal system of values. Whilst the pursuit of profit at any cost is a feature of capitalist systems which engenders global imbalances, *siftah* presents an alternative with ethical foundations that are grounded in human dignity and moderation. For instance, China’s substantial trade surplus (Trading Economics, 2025), driven by continuous production and aggressive sales strategies, exemplifies extreme competitiveness. In contrast, *siftah* presents a model for ethical restraint. In a similar manner, guild systems in medieval Europe functioned to protect both producers and consumers (Ülgen, 2013), thus demonstrating analogous principles. Furthermore, Adam Smith’s “Theory of Moral Sentiments” introduces the notion of sympathy (Smith, 2018), which closely resonates with the communal sensitivity at the heart of *siftah*. Contemporary indicators, such as the Gross National Happiness Index of Bhutan (Deviren and Yıldız, 2017; Ura et al., 2012), which prioritises societal well-being over

economic growth, align with the principles of the siftah approach. Consequently, siftah can be interpreted not only as a cultural or regional phenomenon but also as a universal moral reflex. The global pursuit of balance, solidarity, and frugality – albeit under different conceptual labels – demonstrates that siftah is a meaningful value that transcends both time and geography.

From Profit Maximization to “Bir Lokma Bir Hırka”: Consumer Frenzy and Frugality

Classical economic theory asserts that individuals act rationally to maximize profit, arguing that this approach has elevated prosperity in Western societies (Temelli, 2015; Doğru, 2008). In contrast, the Sufi-inspired principle of “bir lokma bir hırka” in Islamic societies has faced criticism from some quarters for allegedly hindering capital accumulation (Akdemir, 2024). However, this philosophy should be understood as a moral stance against excessive consumption and worldly attachment (Yılmaz, 2007). Modern psychological research supports this critique, demonstrating that overconsumption erodes self-esteem (Belk, 1988), triggers identity crises, and diminishes long-term happiness (Diener and Seligman, 2004; Dittmar et al., 2014). Today’s consumer culture promotes a narcissistic and hedonistic lifestyle, reshaping traditional values such as altruism and frugality (Öztürk, 2020). Studies indicate that frugality rooted in moderation and gratitude enhances psychological well-being (Ryff, 1989; Richins and Dawson, 1992; Kasser and Ryan, 1996). Modern movements like Volunteer Simplicity align with this philosophy and promote modest, sustainable lifestyles (Akova, 2020). Mustafa Kutlu’s concept of a “Frugal Economy” offers an alternative to limitless capitalist growth, proposing a system based on justice, moderation, and social responsibility (Kutlu, 2019). In this framework, Frugality serves as the foundation for a virtuous economic model in both consumption and production. Against the “homo homini lupus” mentality, principles like altruism and solidarity economics play a crucial role in shaping a more ethical production paradigm (Tanç and Yıldırım, 2024).

“Homo Homini Lupus” or Altruism? The Economics of Solidarity and Mutual Aid

Human history has been shaped by two fundamental approaches: “The conciliatory approach that prioritizes justice” and “the conflict-based approach that prioritizes power” (Öztürk and İnan, 2014). While the conciliatory model assumes that human nature is inherently cooperative and justice-seeking, Islamic economics - in

contrast to modern economics' "homo economicus" concept - proposes an alternative human model that disciplines selfishness (Güngör, 2015). The Ahi tradition, as a concrete manifestation of this perspective, transforms producers from mere profit-seeking actors into socially conscious contributors through the principle of altruism (Nişancı, 2017). This approach, shaped by the concepts of "siftah" (priority to others) and "futuwwa" (spiritual chivalry), is based on the principle of preferring others over oneself (Ünsür, 2017). While current economic crises and growing inequalities reveal the limitations of competitive capitalism, this alternative approach rooted in solidarity economics and the siftah tradition offers possibilities for a fairer and more sustainable economic order. This optimistic perspective on human nature holds potential for providing effective solutions to contemporary societal problems.

Discussion and Conclusion

The present study undertakes a critical evaluation of the individual-centred and profit-oriented structure of capitalist economies. Instead, the study proposes an alternative economic vision grounded in moral values and social benefit. This vision, conceptualised through the notion of siftah, emphasises not only personal but also communal well-being, suggesting that a fair and balanced economic system is indeed possible. The model's fundamental objective is not to promote the notion of profit-driven competition; rather, it aims to establish an economic environment in which all participants can coexist. The ethical principle of siftah is not unique to the Islamic world; it is also found in various cultural paradigms, including European guilds and Asian well-being indices. Consequently, it cannot be considered a nostalgic vestige of the past; rather, it is a contemporary moral mechanism that functions as a counteragent against the alienation, dissatisfaction and competitive pressure that are characteristics of consumer culture. The integration of such moral-economic models into educational curricula, the promotion of public awareness through media channels, and the alignment of political growth agendas with values such as justice and sustainability are all necessary steps in this process. In this regard, siftah proffers a visionary alternative for the future – an economic paradigm shaped by ethical values, promoting sustainability, inclusivity, and social equilibrium.

Kaynakça

- Akdemir, M. H. (2024). Dini anlayışın iş hayatına etkisine dair bir alan araştırması. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 28(2), 640–665.
- Akova, S. (2020). Yaşam sanatında iyilik ve kötülük imgeleri: Gönüllü sadelik ve tüketim yaklaşımlarına iyilik ve kötülük göstergeleri bağlamında bir bakış. *MSGÜ Sosyal Bilimler*, 1(21), 13–25.
- Aktan, C. C. & Şen, H. (2001). Ekonomik kriz: Nedenler ve çözüm önerileri. *Yeni Türkiye Dergisi*, 2(42), 1–9.
- Akyıldız, H. (2008). Tartışılan boyutlarıyla “homo economicus”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 29–40.
- Bayat, F. (2019). Pazar folkloru. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 5–16.
- Belk, R. W. (1988). Possessions and the extended self. *Journal of Consumer Research*, 15(2), 139–168.
- Bilgin, A. (2017). Kanaatin veren eli ile kapitalin homo economicus’u arasında yaşanan duygusal salınımlar. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 517–537.
- Cicioğlu, Ş. & Yıldız, A. (2018). Lale krizinden günümüze ekonomik krizler: Temel yaklaşımlar ve ortak özellikler. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(9), 25–38.
- Çağrı, M. (2001). Kanaat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24, 289-290.
- Deviren, N. V. & Yıldız, O. (2017). Gayrisafî milli mutluluğun ekonomik kalkınmadaki rolü: Bhutan Krallığı örneği. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(4), 232–248.
- Diener, E. & Seligman, M. E. (2004). Beyond money: Toward an economy of well-being. *Psychological Science in the Public Interest*, 5(1), 1–31.
- Dilek, S., Küçük, O. & Özdirek, R. (2017). Homo economicus mu? İslami insan mı?. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(4), 635–641.
- Dinçer, Ö. (2023). *Stratejik yönetim* (10. baskı). Nobel.
- Dittmar, H., Bond, R., Hurst, M. & Kasser, T. (2014). The relationship between materialism and personal well-being: A meta-analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 107(5), 879–893.
- Doğru, C. (2008). Osmanlı toplumunda kapitalist-girişimci sınıfın ve insan tipinin oluşumunu engelleyen faktörler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 75–91.

- Durak, İ. & Yücel, A. (2010). Ahiliğin sosyo-ekonomik etkileri ve günümüze yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 151–168.
- Erdem, E. (2022). Ahiliğin doğrudan iş ahlakı ilkeleri ve iktisadi hayata tesiri. M. E. Kala (Ed.), *Emek ve iş ahlakı* (pp. 169–186). Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Gündoğdu, H. G. (2017). Smith'te tutarlılık tartışması bağlamında görünmez el metaforu ve kendiliğinden doğan düzenin iktisat ve toplum açısından önemi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5(2), 263–276.
- Güngör, K. (2015). Farklı yönleri ve katkılarıyla katılım bankacılığı. *Business & Management Studies: An International Journal*, 3(1), 17–38.
- Jennings, J. & Haughton, L. (2001). *Büyük balık küçük balığı değil, hızlı balık yavaş balığı yutar*. Ş. Kamcez (Çev.). Koç Sistem Yayınları.
- Karagül, M. & Masca, M. (2017). Ahilik düşüncesinin iktisadi hayata bakışı ve kapitalist sistemle karşılaştırılması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 83–91.
- Karakoç, S. (2013). *İslam toplumunun ekonomik strüktürü*. Diriliş Yayınları.
- Kasser, T. & Ryan, R. M. (1996). Further examining the American dream: Differential correlates of intrinsic and extrinsic goals. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22(3), 280–287.
- Kutlu, M. (2020). *Kalbin sesi ile toprağa dönüş*. Dergah Yayınları. Kuzulu, Ö. (2023). Homo Islamicus ve İslâm ekonomisinde yansımaları. *TroyAcademy*, 8(2), 235–261.
- Liberto, D. (2024). Biggest companies in the world by market cap. Investopedia. <https://www.investopedia.com/biggest-companies-in-the-world-by-market-cap-5212784>
- Masca, M. & Karagül, M. (2017). Barış ve refahın tesisinde Ahilik kültürü ve sosyal sermayenin rolü. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 1–18.
- Nişancı, Ş. (2017). Kalkınmanın alternatif maliyetlerini azaltmada bir sosyal siyaset kurumu olarak Ahilik. *TURAN-SAM*, 9(33), 335–343.
- Öztürk, M. & İnan, Ş. (2014). İktisadi sistemlerde bölüşüm sorunu: Alternatif bir yaklaşım olarak ortaklık ekonomisi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 5(2), 24–55.
- Öztürk, N. (2010). Klasik ve neoklasik iktisatta gelir bölüşümü. *Çalışma ve Toplum*, 1(24), 1–24.
- Öztürk, Ü. (2020). Narsistik ve hazcı tüketim kalıplarıyla gelen huzursuzluk ve diğer kâmlığın yitimi üzerine. *European Journal of Educational and Social Sciences*, 5(2), 123–135.

- Polanyi, K. (2016). *Büyük dönüşüm*. A. Buğra). İletişim Yayınları.
- Qazi, B. A. (2015). İslam iktisadı ve piyasa. İGİAD Yayınları.
- Richins, M. L. & Dawson, S. (1992). A consumer values orientation for materialism and its measurement: Scale development and validation. *Journal of Consumer Research*, 19(3), 303–316.
- Rigby, D. K., Sutherland, J. & Noble, A. (2018). Agile at scale. *Harvard Business Review*, May–June. <https://hbr.org/2018/05/agile-at-scale>
- Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(6), 1069–1081.
- Sarfati, M. (2008). Görünmeyen el metaforu. *Ekonomik Yaklaşım*, 19(66), 29–71.
- Smith, A. (2018). *Ahlakî duygular kuramı*. D. Kızılay). Pinhan Yayıncılık.
- Sofuoğlu, Y. (2025). 5 soruda Trump’ın gümrük vergisi paketi: “Küresel ticaret savaşına başladı.” <https://www.indyturk.com/node/756285/ekonomi%CC%87/5-soruda-trump%E2%80%99C4%B1n-g%C3%BCmr%C3%BCk-vergisi-paketi-%E2%80%9Ck%C3%BCresel-ticaret-sava%C5%9F%C4%B1-ba%C5%9Flad%C4%B1%E2%80%9D>
- Tabakoğlu, A. (2010). *Serbest piyasa ekonomisi ve İslam’daki algılanışı*. In Konrad-Ade-nauer-Stiftung Yayını (23–24 Eylül). Ankara.
- Tanç, N. & Yıldırım, M. (2024). Kanaat kavramının insan-çevre ilişkisine katkısı: Nâbî Divânî örneği. U. Özdağ, G. G. Alpaslan, & K. Üstün (Eds.), *Türkoloji çalışmalarında çevreci eleştiri: İnsan çağında doğa merkezli olmak* (pp. 62–80). Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Taşçı, F. (2024). Boykotu başarmak: İslam dünyasında iktisadî zihniyetin tashihi. *Teklif*, 14, 104–117.
- Temelli, C. (2015). MÜSİAD’ın söylem ve pratiklerinde İslam ve kapitalizm ilişkisi. *Ar-dahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 45–52.
- Trading Economics. (2025). China balance of trade. <https://tradingeconomics.com/china/balance-of-trade>
- TÜİK. (2024a). Yoksulluk ve yaşam koşulları istatistikleri, 2024. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yoksulluk-ve-Yasam-Kosullari-Istatistikleri-2024-53714>
- TÜİK. (2024b). Gelir dağılımı istatistikleri, 2024. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2024-53712>
- UNICEF. (2024, March 6). Dünyada. <https://www.unicefturk.org/sayfa/dunyadaUra>, K., Alkire, S. & Zangmo, T. (2012). *GNH and GNH index*. The Centre for Bhutan Studies.

- Ülgen, P. (2013). Geç Ortaçağ Avrupasında lonca teşkilatı. *History Studies*, 5(2), 472–487.
- Ünsal, E. M. (2004). *Makro iktisada giriş*. Siyasal Kitabevi.
- Ünsür, A. (2017). Ahilik sisteminde ahlâk temelli çalışma ilişkileri ve günümüz bakış açısından değerlendirilmesi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 90–98.
- WHO. (2022). World Obesity Day 2022 – Accelerating action to stop obesity. <https://www.who.int/news/item/04-03-2022-world-obesity-day-2022-accelerating-action-to-stop-obesity>
- World Bank. (2024). Poverty, prosperity, and planet report 2024: Pathways out of the polycrisis. Washington, DC: World Bank. <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-2123-3>
- World Inequality Report. (2022). *World Inequality Report 2022*. World Inequality Lab.
- Yılmaz, Ö. (2007). Tasavvuf kültüründe insan-dünya ilişkisi. *Tasavvuf Dergisi*, 8(18), 191–203.
- Zeytinoglu, E. (1985). *Ekonomik sistemler*. (2. bs.). Marmara Üniversitesi Yayınevi.